

A SZAKMAI NEVELÉS TÁVLATI FEJLESZTÉSÉRŐL AZ ISKOLARENDSZER TERVEZÉSÉVEL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

I.

A szakmai képzés sürgető fejlesztésének előtérbe kerülése napjainkban nem egy-egy országra jellemző kezdeményezés, hanem világtendenciának tekinthető.¹

A szakmai képzés továbbfejlesztése Magyarországon is egyike a legfontosabb közneveléspolitikai törekvéseknek. A változtatást sürgető okok sok hasonlóságot mutatnak az említett világhelyzésekkel, de főként az európai szocialista országok többségében jelentkező problémákkal.

1. A szakmai képzés jelenlegi rendszere még mindig magában hordozza azokat a vonásokat, amelyek sok évtizeddel korábban voltak rá jellemzők. A rendszeren belül a legnagyobb tömegeket érintő szakmunkásképzés az általános művelésnél jóval alacsonyabb színvonalú, a tanulóknak gyakorlatilag továbbtanulási lehetőségeket nem biztosító s ezért sokkal alacsonyabb társadalmi presztízsű iskolákban folyt, s ez kisugárzott a tanulókra és a pedagógusokra egyaránt. Fogalmazhatnánk úgy is – hazai tapasztalatok alapján –, hogy a zsákutca-mentesség formális akadályainak elhárítása után is mindmáig kisugárzik.

A „hátrányos helyzet” bizonyos mértékig a szakközépiskolákra is érvényes, ha az összehasonlítást a gimnáziumok továbbtanulási esélyeket képviselő presztízséhez viszonyítva végezzük el.² Ezzel szemben a fejlett ipari országokban kifejezetten nő a szakmai képzés jelentősége. Nélkülözhetetlenek tartják a technikában végbemenő változások megértéséhez és a munkavégzés megnövekedett követelményeinek teljesítéséhez; sok helyütt pedig elválaszthatatlanul egybeszővődött az általános műveléssel.

2. A szakmai képzés rendszerét *rendkívül merevvé* tették – és tehetik ma is – a keletkezésük idején helyes, de ma már elavult elvek.

Ilyenek például: – A „kész” dolgozók nevelésére való törekvés az adott szakmában, akik az iskola befejezése után azonnal képesek megkezdeni a munkát a megadott beosztásban, s rendelkeznek azzal az ismeretanyaggal, amely lényegében egész szakmai aktivitásuk időtartamára elégséges lesz. Ez helyes volt akkor, amikor a termelő berendezések egyszerűek voltak, s a munkába álló fiatal lényegében semmi újjal nem találkozott. A termelő berendezések ma „erkölcsileg” nagyon gyorsan öregsznek. A

¹ Ld. a következő UNESCO-ajánlást: Revised recommendation concerning technical and vocational education adapted by the General Conference at its eighteenth session. Párizs 1974. november 19. OPTI Dok. (55704).

² A problémát hasonlóan értelmezi J. Tymowski: A szakmai képzés és a permanens képzés. Varsó 1974. 15. (lengyelül). MTA PKCS Dok. (1608).

technikában végbemenő változások a szakképzett munkaerő nagy részét új meg új feladatokhoz való alkalmazkodásra kényszerítik, magasszintű „termelési kultúrát” igényelnek tőle.³

– Azoknak az ismereteknek és jártasságoknak megfelelőbbé tehető rendszere, amelyekkel az adott szakma dolgozóinak rendelkezniük kell. Ez is helyénvaló volt a viszonylag csekély számú szakképzett-ség-kategóriák és az alig változó szakmai követelmények világában. Ma azonban korlátjává válhat a szakmai képzés fejlődésének.

– Annak az elvnek az elfogadása, hogy gyakorlatilag csak egyszeri pályaválasztásra van lehetőség, a hozott döntést már nem lehet megváltoztatni; akkor sem, ha a tanulás során a fiatal arra a következtetésre jut, hogy választása nem volt megfelelő. Ehhez kapcsolódik az az elv, hogy a képzés folyamatából úgyszólván mindenkinek ki kell maradnia, aki nem képes eleget tenni a követelményeknek. A tanulmányok befejezése és a megfelelő bizonyítvány megszerzése előtt lemorzsolódók üres kézzel és a kudarc megmásíthatatlan élményével kerülnek ki az iskolából. Ha számolunk azzal, hogy a szakmunkásképzésből lemorzsolódók jelenlegi és „tervezett” százaléka 18–20, akkor nyilvánvaló, hogy nem elhanyagolható létszámról van szó.⁴

3. Az általános művelés befejeztével kezdődik el hivatalosan is a *14 évesek szelekciójának az a folyamata, amely a későbbiekben határt von a társadalmi munkamegosztás különféle hierarchikus lépcsőfokain elhelyezkedők közé*. A szakmai képzés jelenlegi rendszere a középiskolázás számos integrációs törekvése mellett sem tudja eltüntetni ezeket a határokat, s bár célkitűzéseiben nem, gyakorlatában mégis sokszor antidemokratikus, hiszen a valóságban nem biztosít esélyegyenlőséget az adott korosztály minden tanulni vágyó tagja számára.

4. Ha a szakmai képzés felső szintjeit vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a *társadalmi esélyegyenlőtlenség tovább növekszik*. A kérdéssel számos kutató közismert vizsgálatban foglalkozott.

5. A szakmai képzéshez meglehetősen *merev felvételi szelekciós rendszer* kapcsolódik, amely azonban az esetek legnagyobb százalékában nem az adott pálya-alkalmasság követelményein alapul, hanem a tanulmányi teljesítményen. A szelekció alapjául választott követelményrendszer még a szakmai tanulmányok sikeres elvégzését sem prognosztizálja megfelelően, a választott pályán való beválást pedig ennél is kevésbé. A helyzetet még ellentmondásosabbá teszi, hogy ez a felvételi rendszer sugárzik vissza a középiskolákra és az általános iskolákra.

6. A szakmai képzés közép- és felsőfokú szintjein egyaránt megmutatkozik az a tendencia, hogy a *képzés tartalma nincs összhangban annak a munkatevékenységnek a valóságos követelményeivel, amelyre a szakmai képzés felkészít*. A képzés sok esetben merev, sok évtizedes hagyományokon alapul, az élet követelményeit nem kellő rugalmassággal követi.

7. A szakmai képzés „programja” önállósul és így intézményesül, vagyis az *emberformálás feladatai háttérbe szorulnak a szakemberképzés feladatai mögött*. S ez annak a korosztálynak az esetében történik, amelynek gimnáziumba járó – vagyis az általános művelésben részt vevő –, hasonló korú tagjaival szemben még nagymértékben elnézőek vagyunk, természetesnek tartjuk „serdülőkoruk nehézségeit” és természetesnek tartjuk azt is, hogy személyiségfejlődésüket segíteni kell. Ez egyúttal az általános művelés

³Vö. Létási István: A munkásosztály termelési kultúrájáról. Szakmunkásnevelés 1977. 6. sz. 1–4.

⁴Az iskolarendszerű szakmunkásképzés, valamint a munkás- és középkáder-továbbképzés fejlődése, helyzete és problémái. 1972–1976. Munkügyi Minisztérium. Bp. 1977.

elszegényítését is jelenti. Általában nem használjuk ki a szakmai képzés egészen sajátos lehetőségű nevelési helyzetét. Miközben minden pedagógiai fantáziánkat megmozgatjuk, hogy alkalmat teremtsünk a gimnazisták aktivitásának kibontakoztatására, elfeledkezünk arról, hogy ez a lehetőség a szakmai nevelésben a hét igen sok órájában adott a gyakorlatok keretében. A tudatos személyiségfejlesztés és teljesítmény-inspiráció a szakmai képzés középfokán még fellelhető, felsőfokán azonban csak igen kevés felsőoktatási intézményben létezik. Holott a felsőoktatásban részt vevő ifjúságnak is szüksége lenne arra, sőt a korosztályhoz adaptált formában igényli is.

8. A szakmai képzés egyik legnagyobb megoldásra váró jelenlegi problémája – különösen az ún. középfokon – *a képzés tárgyi feltételeinek egyenetlensége és sok iskolában tapasztalható alacsony színvonala, valamint a megfelelő szintű pedagógusok biztosítása.*⁵ Ez a pedagógusképzésben és továbbképzésben egyaránt jelentkező kérdés, amely a szakmai képzés pedagógusainak helyzetével és presztízsével is szorosan összefügg.

9. Bár a szakmai képzés „programját” igyekszünk egységes egészként szemlélni, mégis külön említjük *a felnőttek szakmai képzésének kérdését.* 1945 óta számos fellendülésnek és számos megtorpanásnak lehettünk tanúi ezen a területen. Az utóbbi 2–3 év – úgy tűnik – egy újabb jelentős, felfelé ívelő szakaszt jelent, amelyben új szervezeti formák is kialakultak. A felnőttoktatásban megjelentek azok a rugalmas működési elemek, amelyek nélkül az ifjak képzése is csak vegetál, a felnőttek képzése pedig létezni sem tud.

10. Mindemellett számolni kell azzal, hogy *a felnőttek szakmai nevelése jelenleg még nem érte el az ifjak szakmai képzésének (az ún. nappali szakképzésnek) színvonalát.* Alkalmas ugyan arra, hogy formailag segítséget jelentsen az iskolai végzettség adminisztratív elismeréséhez, de a tartalmi egyenjogúság érdekében még nagyon sokat kell tenni.

11. A szakmai képzés felnőtt szakaszának másik problémája – témánk szempontjából –, hogy csupán a pályafejlődéshez (egy megkezdett képzési irányban történő felfelé haladáshoz) nyújt segítséget, de *a pályakorrekciót (a más irányra való áttérést) már adminisztratív is rendkívül megnehezíti, a valóságban pedig úgyszólván lehetetlenné teszi.* Nem ad módot arra, hogy valaki a nem megfelelő pályaválasztási irányt a későbbiekben módosítsa, mert csak olyan területen tanulhat tovább az esetek legnagyobb százalékában, ahol már szakmai előképzettséget szerzett. Amellett munkahelye is csak olyan jellegű továbbtanulást támogat (ha támogat!), amely a profiljába illik. Ha mégis vállalkozik arra, hogy minden előzményt félretéve új területet válasszon, itt rendszerint csak a legalsó beosztási és fizetési szintben alkalmazzák, amelyre már – ha családalapítás utáni életkorban van – felelőtlenség lenne leszállítani a család életszínvonalát. A „körülmények hatalma” tehát maradásra kényszeríti.

*

Az előbbieken felsorolt problémagyűjtemény korántsem tekinthető teljesnek. De ahhoz talán elegendő, hogy bizonyítsa: *nem lehetünk elégedettek köznevelésünk szakmai képzési vetületével („programjával”), ahogyan az ma a közép- és felsőfokú szakképzés „rendszereként” megvalósul.*

A szakmai nevelés legfontosabb feladatainak megfogalmazásánál az ember és munka viszonyának és az egyén társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyének szocialista értelmezését tekintjük kiindulópontnak.

⁵ *Ferge Zsuzsa* (szerk.): *Pedagógusok és tanulók a szakmunkásképzésben.* Bp. 1976.

A szocialista társadalom közneveléséről mindig is azt vallottuk, hogy jelentős szerepet, sőt felelősséget kell vállalnia abban, hogy *a fiatalokat felkészítse a társadalmi munkamegosztásban elvégzendő feladataikra*. Eközben azonban – valójában – nagyon kevés figyelmet fordítottunk arra, hogy olyan iskolarendszert építsünk ki, amely valóságos lehetőséget ad arra, hogy a társadalom minden tagja megtalálhassa – az adott gazdasági-társadalmi fejlettségi szint által meghatározott keretek között – a képességei és személyisége számára legmegfelelőbb munkaterületet. Valójában szigorúan szabályozott utakon lehetett (kellett) haladniuk a fiataloknak és lehetőleg a megkezdett irányban, mert útmódosításra már alig-alig volt lehetőség. „Természetes hibaszázaléknak” fogadtuk el azokat a jelzéseket, amelyek pedig nyilvánvalóan mutatták, hogy a rendszer nem működik hibátlanul.⁶

Meggyőződésünk, hogy a szakmai képzés továbbfejlesztése is segítséget jelenthet ahhoz, hogy olyan rendszert alakítsunk ki, amelyben a választás szabadságát az biztosítja, hogy az egyéni profil felismeréséhez, kifejlődéséhez és az annak megfelelő optimális választáshoz mindenki számára adottak a lehetőségek és a bármikor történő változtatáshoz is, ha a személyiség fejlődése ezt kívánja.

A mai munkára nevelést, pályaorientációt, fakultációt és szűkebb értelemben vett szakképzést *egységben* kell elképzelnünk. A köznevelésnek ezt a tevékenységi rendszerét csak úgy szabad megtervezni, hogy az összefüggés valóban kifejeződjék benne.

A munkamegosztás minden alapvető fontosságú irányának minden szinten meg kell jelennie annak érdekében, hogy az optimális pályaválasztást és a pályára való szakmai felkészülést elősegítsük.

A munkára nevelésben még csak az alapelemek lennének jelen, megszürt formában, de a teljes rendszert képviselve.

A pályaorientáció folyamatában szintén megjelenne valamennyi főirány és valamennyi kipróbálásra kerülne mindenki számára.

A fakultáció az irányválasztás kezdete, amelyben szintén valamennyi fő terület fellelhető, de ebből az egyén már csak egyet választ, s ha a gyakorlat nem igazolja a választást, ezt cseréli másik területre.

A szakképzés egyetlen irány intenzív művelését jelenti, azonban változtatható, ha szükséges.

Az egyén a nevelőtevékenységek e rendszerén halad fölfelé, hogy a megfelelő előkészítés után, szabad választás alapján képességeit és személyiségét egyre magasabb szinten kibontakoztathassa, megtalálja a munkában való önmegvalósítását legmegfelelőbben biztosító munkaterületet.

A szakmai nevelést tehát nem korlátozzuk a középfokú szakképző iskolák tevékenységére, hanem ennél sokkal szélesebben értelmezzük: *a szervezett nevelő tevékenységek (köznevelés) egy viszonylagos teljességgel bíró rendszerének („programjának”) tartjuk, amely az ember egész életútján végighalad*. Az adott életszakasz fő feladatainak arányaihoz alkalmazkodva kisebb vagy nagyobb szerepet kap az egyén fejlődésében és fejlesztésében.

⁶ Olajos Árpád: A megszerzett szakképzettség felhasználásának főbb problémái, nehézségei, eredményei hazánkban. 1975. MTA PKCS Dok. (1416); Lemorzsolódás Heves megye középfokú oktatási intézményeiben. 1974/75. és 1975/76. tanév. A Heves megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet kiadványa. Eger 1976.

ben, de a közös iskolázás kezdeteitől az aktív munkaképes kor lezárulásáig a köznevelés részeként (nemegyszer más „programjaival” összefonódva) jelen van.⁷

A témakörön belül jelen tanulmányban a *szakképzést* helyezük előtérbe, a munkára nevelés, a pályaaorientáció és a fakultatív oktatás kérdéseire részletesen ezúttal tudatosan nem térünk ki.

II.

A továbbiakban azzal foglalkozunk, hogy *milyen főbb tendenciák megvalósulását látnánk kívánatosnak a szakképzés területén* a köznevelés fejlődésének hazai és nemzetközi jellemzői alapján.

1. A szakképzés akkor tölti be megfelelően feladatát, ha *rugalmasan tud alkalmazkodni* a társadalom, a gazdaság és az egyének változó igényeihez. A flexibilitás igénye a szakképzés horizontális és vertikális összefüggésrendszerére egyaránt vonatkozik.

Az általános képzés igényeivel kapcsolatban a pedagógiai közvélemény már szinte egyértelműen elfogadta a rugalmasság követelményének fontosságát. Egy rövid számvetés alapján is nyilvánvaló, hogy a szakmai képzést megvalósító intézményeknek még az általános képzés intézményeinél is rugalmasabban kell tervezni és szervezni munkájukat ahhoz, hogy a gyorsan változó társadalmi, gazdasági és egyéni igényekkel lépést tarthassanak, ugyanakkor azonban természetesen a rugalmasságot nem lehet végtelenségig, a teljes esetlegességig vinni, hiszen a rugalmasság végleges értelmezése kiszolgáltatathatná a szakmai képzés programját a pillanatnyi vállalati-munkahelyi érdekeknek.

2. A korszerű gazdasági élet megköveteli, hogy a műszaki foglalkozásokat választók *szélesebb látókörűek legyenek, nagyobb mennyiségű ismerettel és bonyolultabb szakképzettséggel rendelkezzenek, jobban képesek legyenek a változásokhoz alkalmazkodni*, mint amennyire ez a múltban szükséges volt. Ezek a követelmények nagy hatást gyakoroltak a szakmai oktatásra. E tevékenységet nem lehet úgy irányítani, hogy a tanulókat meghatározott szakismeretek sorozatával szerelje fel, illetőleg hogy valamely meghatározott foglalkozásra készítse fel: arra a foglalkozásra, amelyben dolgozni fog egész életében. A szakmai oktatás – még a specializált intézményekben is – egyre inkább előkészület az alkalmaztatásra, nagyobb mértékben specializált képzéssel a munkavállalás idején és a későbbi oktatás keretében.

Új megközelítésre van tehát szükség a tantervek kialakításánál, hangsúlyozva az adott központi ismeret köré felépített átfogó tantervet, valamint mindazokat a szakismereteket,

⁷A fenti gondolatmenet – minden látszólagos szokatlansága mellett – nem áll távol a szakmai nevelés értelmezésének már említett nemzetközi tendenciáitól. Az UNESCO 18. ülészakájának hivatkozott ajánlása szerint a szakmai nevelés „a) szerves része az általános nevelésnek, b) valamely munkaköri területre való felkészítés eszköze, c) a permanens nevelés megjelenési formája.” Idézi *Medgyes Béla*: UNESCO-ajánlások a szakmai oktatásról. *Pedagógiai Szemle* 1976. 340–346. – A fordítással kapcsolatban azonban megjegyezzük, hogy az angol eredetiben használt „*education*” magyar megfelelője nem annyira az „*oktatás*” – amint főként közgazdasági szövegösszefüggésekben rendszerint megjelenik –, mint inkább a „*nevelés*”. Ezért az idézet szövegét az eredeti szellemében így módosítottuk. Bár a kifejezés nem szerepel az ajánlásban, valójában a szakmai képzés tevékenységrendszerként (köznevelési „programként”) való értelmezését olvashatjuk ki belőle. – A szakmai képzés átfogó értelmezését figyelemremélően reprezentálja a hazai szakirodalomban *Pápai Béla* munkája is: *Munkásnevelés-munkáképzés*. Bp. 1975.

amelyeket széles körű foglalkozási szektorok alkalmazhatnak. Ezen kívül – ha azt akarjuk, hogy a szakmai oktatás mindig megfeleljen azoknak a foglalkozásoknak, amelyekre a tanulókat előkészítették – az új képzési tevékenységeket széles körű foglalkozási követelményekre kell alapozni. Ezek kidolgozásánál hosszú távra kell tervezni a kapcsolatot az oktatás és a munkaerőgazdálkodás között.

3. Az iskolából *lemorzsolódók*, és azok, akiknek oktatása nincs megfelelő összefüggésben későbbi alkalmaztatásukkal, költségesek mind anyagi, mind pedig emberi szempontból. A kimaradók – akár a középiskolából, akár az egyetemekről – mindenképpen a kudarc érzését viszik magukkal, melynek káros hatásai egyénileg is, társadalmilag is közismertek. Az eddig kapott oktatás és képzés, valamint a társadalmi tőke, mely beruházásra került, elpocsékolódott. Ugyanez a helyzet azoknál is, akik valamely specifikus foglalkozásra nyertek oktatást és képzést, de később nem sikerült elhelyezkedniük ebben a foglalkozási ágban.

Lényeges tehát, hogy a szakképzést úgy alakítsuk ki, hogy a kimaradók száma minimális legyen, mert mindig rendelkezésre és nyitva állnak megfelelő alternatívák. Az adott specializálódásra való intenzív előkészítést pedig el kell halasztani addig, amíg az egyén megfelelő érettséget ér el ahhoz, hogy megítélhesse, vajon ez az előkészület elvezeti-e őt ahhoz a foglalkozáshoz és munkához, amelyet megfelelőnek fog tekinteni, és ahol igény is van az ilyen irányú ismeretek és képzettség iránt.

4. Fontos fejlesztési feladat a *műszaki jellegű szakmunkásképzés és az egyéb műszaki képzési területek közötti válaszful eltüntetésé*.

Ezt a folyamatot a témával foglalkozó nemzetközi, UNESCO és ILO (International Labour Organisation) dokumentumok is tükrözik. 1962-ben még két *külön ajánlás* született a két szervezet dokumentumaként.⁸ Ezzel szemben az 1984. évi ajánlást már az UNESCO adta ki az ILO egyetértésével.

A szakmai képzés továbbfejlesztésének hazai tendenciái – sok más kezdeményezéshez hasonlóan – e problémakörben is a fejlődés nemzetközi trendjét követik.

Egyre kevésbé tapasztalható lényegesebb bonyolultsági különbség a középfokú fizikai és nem fizikai munkák között. Egyaránt középfokú végzettséggel látható el a kvalifikált fizikai és nem fizikai szakmunka, egyre általánosabb a középfokú végzettség iránti igény az összetettebb betanított fizikai és nem fizikai munkák esetében is. Ezekből következően a *középfokú oktatási intézmények képzési feladatainak meghatározásánál a fizikai, illetve a nem fizikai munkára való felkészítést nem célszerű szétválasztani*.

5. A szakképzés értelmezésében az utóbbi évtizedben még egy új tendenciát találunk: egy egyes, korábban mereven elválasztott, sokszor erősen hierarchikus szakképzési irányok *horizontálisan* kezdenek elrendeződni, *egységesítésük (és egyenjogúsításuk!) is megindul*, sőt – természetesen – integrációjuk jeleivel is találkozhatunk.

⁸ Az 1962. évi ajánlást az UNESCO és az ILO közösen adta ki „*Technical and vocational education and training*” címmel. Valójában a közös cím és borítólap csak közös bevezetést, de két külön ajánlást tartalmazott („*Recommendation concerning technical and vocational training*”). Ezek címei így fordíthatók: „A közép- és az alacsony szintű szakoktatásra vonatkozó ajánlások”, illetve „A szakmunkásképzésre vonatkozó ajánlások”. Tehát közös a cím, de valójában két ajánlásról van szó! Vö. *Medgyes* i. m. 341.

Az UNESCO 1974-es ajánlása ez utóbbi jelenséget a következőkben fogalmazza meg: „A mezőgazdaság ma már sok helyen ipari tevékenység és magasszintű kereskedelmi tevékenység, melyet hatékonyan kell irányítani és folytatni. Az igazgatás ma már nemcsak kereskedelmi ismereteket követel meg, hanem annak a megértését is, hogy a technikai-technológiai folyamatok változásai miként befolyásolják a termelést, és hogyan kell ésszerűen megszervezni és igazgatni a vállalatot ezeknek a fényében. Fordítottan is áll ez a helyzet, az iparban dolgozó technikus, vagy mérnök igazgatási helyzetben feltétlen kell, hogy rendelkezzen bizonyos kereskedelmi ismeretekkel, melyeket helyzete megkövetel. . . . a szakmai oktatást . . . úgy tekintjük, mint amely kiterjed az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szektorok, valamint szolgáltató ágazatok foglalkozásaira, a szociális foglalkozásokra és a gazdaság más szektoraira.”⁹

Bármennyire problematikusnak ígérkezik is a szakképzés széttagoltságát felváltó egységesítés gyakorlati kivitelezése, úgy véljük, hogy elkerülhetetlenné válik megvalósítása hazánkban éppúgy, mint sok más országban.

6. A válaszfalak ledöntésének századában természetes igény a szakképzés valamennyi egymásra épülő szintje közötti válaszfal eltüntetése is. Fontos lenne, hogy az egész szakképzési rendszer adjon lehetőséget arra, hogy a pályakör legalacsonyabb szintjeiről mindenki, aki arra alkalmas, eljuthasson a legmagasabb szintekig. Szűnjék meg minden nyílt vagy burkolt zsákutca a szakképzésben.

Ezek a törekvések napjainkban főként a szocialista országok – mindenekelőtt a Szovjetunió, az NDK és Lengyelország – szakképzési rendszerének továbbfejlesztésére jellemzőek.¹⁰ A szakmunkásképzés zsákutca-jellegének megszüntetésére hazánkban is számos kezdeményezésnek lehetünk tanúi. (Szakmunkások szakközépiskolája, SZET, ÉSZET stb.)¹¹

A felsőoktatási szakképzés nézőpontjának nem szabad eltorzítania a szakképzés rendszerét. A felsőoktatást olyan lehetőségnek tekintjük, amelyre bárki eljuthat, aki a megelőző fokozatokat végigjárta.

A szakképzés különféle szintjeinek közelítését nemcsak a demokratizmus elveinek gyakorlati érvényesítése indokolja, hanem a képzési tartalomból adódó összefüggések is. Mint korábban már többször utaltunk rá, véleményünk szerint nemcsak a munkamegosztási hierarchia különféle szintjein elhelyezkedő csoportokat fogja közelíteni egymáshoz a szakképzés irányok és nem szintek szerinti tagolása, hanem ettől más eredmények is várhatók.

Például nyilvánvalóvá válnak azok a tananyagismétlődések, amelyek feleslegesen rabolják az időt a pedagógusoktól és a gyerekektől egyaránt; szembetűnővé lesz, hogy a hierarchia különféle szintjei sok esetben csak adminisztratív módon különböznek el, a munkafeladatok ugyanakkor fedik, sőt keresztezik egymást; remélhető, hogy ha a szintek közelebb kerülnek egymáshoz, a szükséges korrekciók is reálisan és nem egymástól elszakadva valósulnak meg, stb.

⁹ Az 1974-i UNESCO-ajánlás, id. Kiadás, 17.

¹⁰ Illés Lajosné: Az európai szocialista országok közoktatási rendszerének továbbfejlesztési tendenciái. (1977) MTA PKCS Dok. 91. p.

¹¹ Ez idő szerint több mint 87.000 szakmunkás jár munka mellett valamilyen középiskola esti-levelező tagozatára. 19.500 fő a 3 éves „szakmunkások szakközépiskolájába”. Azok közül, akik az utolsó 10 évben érettségi után szerezték meg a szakmunkásképzést, mintegy 40% valamilyen felsőoktatási intézmény nappali vagy esti-levelező tagozatán végzett vagy folytat jelenleg tanulmányokat.” Az iskolarendszerű szakmunkásképzés, valamint a munkás- és középkáder továbbképzés fejlődése, helyzete és problémái. 1972–1976. Munkaügyi Minisztérium. Bp. 1977. 30.

7. A szakképzés rendszerébe bele kell épülnie – lehetőleg a választás véglegessé válása előtt – az adott terület munka közbeni megismerése lehetőségeinek. Ne „kirándulás” jelleggel, hanem valódi munkatapasztalatok nyújtása-megszerzése formájában. Ennek számos lehetősége van, amelynek „leltárát” nem kívánjuk részletezni.

A munkavégzés és tanulás összekapcsolásának másik lehetőségét kínálja az egésznapos képzési formák (full time) mellett a különböző országokban már működő, de korántsem azonos mértékben elterjedt munka melletti képzés (part time). Az iskolát elhagyó fiatalok életkorának növekedésével ez a tendencia világszerte erősödik.

Amikor „szakképzést” mondunk, szokás szerint általában fiatalok nevelésére – ennek rendszerére – gondolunk. A köznevelés vetületeként viszont a szakmai képzés valamennyi közösségre szervezett formáját egységben kell szemlélnünk. Ez új hangsúlyt ad a hagyományosan „felnőtt képzésnek” nevezett tevékenységrendszernek is.

Tulajdonképpen három fejlesztési igény találkozik össze ebben a kérdéskörben:

– a permanens „általános nevelés” részeként lehetőséget kell biztosítani mindenki számára az állandó önfejlesztésre.

– a permanens szakmai képzés részeként lehetőséget kell biztosítani arra, hogy mindenkinek jogi és gyakorlati lehetősége legyen arra, hogy továbbfejlődjék – ismeretben és az azt „szentesítő” képzettségében egyaránt – azon a szakmai területen, amelyen elindult. Pályafejlődésnek nevezzük ezt a változatot. Ugyanakkor fontos az is, hogy a felnőtt szakképzés megismételje az ifjúsági (nappali) szakképzés szintjeit és formáit, s elérhetővé kell válnia mindazok számára, akik nem kívánnak eddig gyakorolt szakterületükön („szakmájukon”) belül maradni. E változat neve: pályakorrekció.

A felnőttoktatás második és harmadik helyen említett funkciójának, szervezeti hátterének alig kellene különböznie egymástól. A különbség azokban a szakembercsoportokban lenne, akik az egyik vagy másik oktatási formát igénybe vennék.

8. A szakképzés továbbfejlesztésének törekvéseiben egységes nemzetközi tendenciaként jelentkezik az a felismerés, hogy a megújításnak egyik kulcskérdése a személyi feltételek biztosítása.

Világszerte előtérbe került az oktatók emberi, szakmai és pedagógiai alkalmassága, sokoldalú szakmai tapasztalatának fontossága. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szakmai képzés tervezett továbbfejlesztését csak akkor lehet megvalósítani, ha a személyi feltételek terén sikerült a fejlődést felgyorsítani. A hagyományos ütemű és hagyományos tartalmú fejlesztés ez esetben nem elegendő, hiszen világszerte súlyos lemaradást kell behozni, sőt még azt is biztosítani, hogy a szakképzésben dolgozó pedagógusok húzóerőivé váljanak a fejlődésnek és koordinálóivá a szakképzés egyre összetettebb problémarendszerének.

Az 1974-es UNESCO ajánlás 70. pontja szerint: „Az illetékes hatóságoknak nagy gondot kell fordítaniuk a hozzáértő és odaadó személyek toborzására, akik a szakmai oktatás hivatását választják és gondoskodniuk kell a szükséges lehetőségekről ezek képzésére.”

Az ajánlás ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a szakmai oktató személyzet erkölcsi, anyagi és társadalmi megbecsülése nem lehet alacsonyabb az általános oktatás személyzeténél „A szakmai intézmények és az általános oktatási intézmények hierarchikus megkülönböztetését meg kell szüntetni.” – olvassuk a 72. pontban.

E tendenciák Magyarországon is érvényesek. Ha valaki végiggondolja a szakképzésben dolgozó pedagógusokkal szemben támasztott „pályakövetelményeket”, arra a felismerésre kell eljutnia, hogy presztízsük fordítottan arányos feladataik és felelősségük nagyságával.

A szakképzés továbbfejlesztésének hazai munkálatai a szakképző intézmények pedagógusainak problémáira is ráirányították a figyelmet. Ennek nyomán számos intézkedés történt,¹² melyek azonban még mindig nem elegendők ahhoz, hogy az e téren meglévő igen súlyos problémákat megoldják. A továbbfejlesztés legfontosabb hazai feladatai számos kérdésben egybeesnek az előbbiekben jelzett nemzetközi tendenciákkal, amellet azonban még külön is szükségesnek látszik hangsúlyozni a következőket:

– A szakképzés és az általános képzés jelenleg még főként a szakmunkásképzésben megmutatkozó kedvezőtlen presztízkülönbségét csak akkor lehet megszüntetni, ha – egyebek között – a pedagógusképzésben is kiegyenlítjük a szintkülönbségeket.

Megjegyzés: amikor pedagógusképzésről beszélünk, ebbe beleértjük a pedagógus-továbbképzés feladatait is, hiszen a már évek vagy évtizedek óta szakképzésben dolgozó pedagógusok esetében elsősorban a jól szervezett továbbképzés rendszerére épülhetnek a továbbfejlesztés feltételei.

– A kiegyenlítés másik fontos feladata a szakképzés elméleti és gyakorlati területei közötti különbségek kiegyenlítése pedagógusképzés vonatkozásában is. E válaszfalak tarthatatlanságát könnyű belátni akkor, ha komolyan számot vetünk a gyakorlati képzés képességfejlesztési és személyiségformálási lehetőségeivel. Pedagógiai hatékonysági lehetőségeit tekintve az elméleti és gyakorlati képzés „egyenjóságú” nyilvánvaló, ennek azonban a pedagógusképzési (és azt megelőzően: a tantervi) konzekvenciáit is le kell vonni.

– Tudatában vagyunk annak, hogy a szakképzés egymásra épülő szintjei közötti válaszfalak eltüntetése célkitűzésének egyik legnehezebb feloldódása mind tudati vonatkozásban, mind a pedagógusképzés felépítésében, mégis hangsúlyoznunk kell, hogy enélkül célkitűzésünk csupán deklarált szándék marad.

– A szakképzésben dolgozó pedagógusok pedagógiai kultúrájának növelése fontosságát szinte nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Vitathatatlanul fontos szerepük van a szakmai ismeretanyag oktatásán túl abban,

hogy a szakképző intézmények tanulóiból fogékony, sokoldalú, állandóan fejlődni akaró, nyitott személyiségű szakemberek nevelődjenek;

hogy a szakjellegű középiskolákban igen nagy százalékban található, fizikai dolgozó családból származó gyerekekben rejtőző képességbeli és személyiségbeli értékek ne maradjanak „felfedezetlenül”, hanem felszínre kerüljenek, s ugyanakkor ezek a gyerekek a pályafejlődéshez szükséges inspirációt, tanácsot és segítséget is megkapják;

hogy a szakjellegű középiskolák sokszor ijesztő lemorzsolódási arányát a szocializációs folyamat pedagógiailag tudatos és hozzáértő elősegítése enyhítse stb.

A fentiekben röviden vázoltuk a szakmai képzés továbbfejlesztésének legfontosabb feladatait. Szándékosan nem foglalkoztunk valamely szerkezeti modellbe való beleerőtetésükkel. Azokat a legfontosabb elemeket próbáltuk kiemelni, amelyeket – véleményünk szerint – bármely alapszerkezet-változatba bele kellene építeni a szakmai nevelés jelenlegi gyakorlatának továbbfejlesztése érdekében.

¹² „Tekintettel arra, hogy az 1971-ben bevezetett *műszaki oktatóképzés* elért eredményei ellenére a mai követelményeknek, méginkább a jövő kívánalmainak nem felel meg teljesen és mert mai rendszerével nem biztosítja e fontos pedagógusréteg megfelelő színvonalú szervezett utánpótlását, a MűM – az OM, a BKM és a MÉM közreműködésével – az OOT számára készült előterjesztésben kidolgozta 1976-ban a továbbfejlesztés koncepcióját. A koncepciót megvalósíthatónak tartjuk, s érvényesítésével tartós időszakra születhetne jelentős előrelépés.” Uo. 27–29.